

**ily cere-
cahier**

**waarom wordt van koeien
gezegd dat ze niets doen?
vinciane despret**

ily cere- cahier 8
a part of:

VINCIANE DESPRET

Wat zouden dieren
zeggen als we ze de juiste
vragen stelden?

Vertaald door

MIEKE VAN HEMERT

✉ ALICE TEEKMAN

NOORDBOEK

DIERENRECHTENBIBLIOTHEEK

TEAMWORK

Waarom wordt van koeien gezegd dat ze niets doen?

Werken dieren? Om deze vraag draait het onderzoek van de in veeteelt gespecialiseerde sociologe Jocelyne Porcher. Ze vroeg het eerst aan veehouders: vinden ze het betekenisvol om te denken dat hun dieren met hen samenwerken, arbeid met hen verrichten?

Het is geen gemakkelijke stelling. Niet voor ons, en ook niet voor de meeste veehouders.

Ze zijn eensgezind in hun antwoord: nee, mensen werken, dieren niet. Natuurlijk, we geven toe dat het wel geldt voor hulphonden, paarden en ossen die zware lasten trekken, en een paar uitverkorenen die werken met professionals: politie- en reddingshonden, ratten die landmijnen opsporen, postduiven en nog wat andere secondanten. Voor vee blijkt het daarentegen geen aanvaardbare stelling. Maar bij de vraaggesprekken voorafgaand aan haar onderzoek hoorde Jocelyne Porcher een veelheid aan verhalen en anekdoten waarin dieren actief samenwerken met hun verzorgers, dingen doen, welbewust initiatieven nemen, en ze bedacht zich dat werk niet zichtbaar is en ook niet gemakkelijk voorstelbaar. Het spreekt voor zich, maar ook weer niet, en het laat zich zien, maar ook weer niet.

Als een stelling ongemakkelijk is, betekent het vaak dat het antwoord op de vraag die erdoor wordt opgeroepen iets teweegbrengt. De sociologe laat zich hierdoor leiden: als de stelling wordt aanvaard, dan kan er iets veranderen. In haar sociologische praktijk stelt ze de vraag niet 'om de kennis', de insteek is praktisch, het antwoord op de vraag heeft consequenties (☞ Vertalen). Slechts weinig sociologen en antropologen konden zich voorstellen dat dieren werken, merkt ze op. Antropoloog Richard Tapper lijkt een van de weinigen. Hij vergelijkt de ontwikkeling van de relatie tussen mensen en dieren met de productieverhoudingen tussen mensen. In samenlevingen van jagers zou de relatie tussen mensen en dieren gebaseerd zijn op gemeenschappelikheden, omdat dieren deel uitmaken van dezelfde wereld als mensen. De eerste pogingen tot domesticatie zouden verwant zijn aan vormen van slavernij. Het herdersbestaan zou dan weer contractuele, feodale vormen weerspiegelen en in industriële systemen zou de relatie passen bij de kapitalistische productiewijzen en verhoudingen.

Jocelyne Porcer zal deze hypothese, die ze verwelkomt, toch verwerpen. Het valt zeker te prijzen dat het idee dat dieren werken wordt geïntroduceerd, maar tegelijkertijd sluit het de relaties op binnen één enkel denkschema, dat van de uitbuiting. 'Het wordt dan onmogelijk om na te denken over een ander vervolg,' schrijft ze.

De reconstructie van antropoloog Tapper zet immers op het spel wat wij erven. Erven is geen passief werkwoord, het is een taak, een praktische handeling. Een erfenis wordt opgebouwd en transformeert altijd met terugwerkende kracht. Ze stelt ons in staat iets anders te doen dan gewoon doorgaan op dezelfde weg; van ons wordt verlangd dat we gehoor geven aan en verantwoording afleggen over hetgeen we erven. We brengen een erfenis tot een goed einde, wat tevens

betekent dat we ons ontplooiën door te erven. Het Engelse *remember* staat voor een proces waarin niet alleen het geheugen een rol speelt: ‘zich herinneren’ en ‘herstellen’ (*remember*). Geschiedschrijving is reconstrueren, fantaseren, zodanig dat het mogelijk wordt het verleden een ander heden en een andere toekomst te bieden.

Wat kan er veranderen door een verhaal dat laat zien hoe veehouders en hun dieren relaties ontwikkelden die ze samenbrachten? Allereerst verandert het onze verhouding tot dieren en veehouders. ‘Als we nadenken over de vraag of dieren werken’, zo schrijft Porcher, ‘kunnen we dieren niet meer als slachtoffers beschouwen, domkoppen die niets begrijpen en die voor hun eigen bestwil bevrijd moeten worden.’ De toespeling is duidelijk. Ze richt zich tot dierenbevrijders, tot hen van wie ze beweert dat ze ‘de wereld van de dieren willen bevrijden’, in de betekenis van ‘de wereld bevrijden van de dieren’. Deze kritiek is tekenend voor wat Porcher met haar werk beoogt: ze denkt mensen en dieren altijd samen, veehouders samen met hun dieren. Door dieren niet langer als slachtoffers te beschouwen, kan nagedacht worden over een andere relatie dan uitbuiting; dit inspireert een relatie te doordenken waarbij dieren actief betrokken zijn omdat ze geen hersenloze domkoppen zijn, een relatie waarin ze geven en ontvangen en er sprake is van uitwisseling. En omdat er geen uitbuiting plaatsvindt geven en ontvangen de veehouders ook, is er sprake van uitwisseling tussen hen en hun dieren, laten ze die opgroeien en groeien ze ermee op.

Vandaar het praktische belang van de vraag ‘werken dieren, dragen ze actief bij aan het werk van hun verzorger?’. Bij gebrek aan geschiedenis richten we ons tot het heden. Er schuilt dus geen poging tot kennisverwerving in wanneer we de vraag aan hen voorleggen — ‘wat denken veehouders ervan?’ — maar ze worden zo uitgenodigd tot een echte ex-

perimentele praktijk. Als Jocelyne hen enthousiast vraagt erover na te denken, dan is dat niet om informatie of beweringen te verzamelen, maar om met hen samen stellingen tegen het licht te houden, aarzeling op te wekken, het experiment proberen aan te gaan — in de meeste experimentele betekenis van het woord: wat doet het om zo na te denken? En als we proberen ons in te denken dat dieren werken, wat betekent ‘werken’ dan? Hoe maken we zichtbaar en zegbaar wat onzichtbaar en nauwelijks denkbaar is?

Ik had aangekondigd dat het niet gemakkelijk is om te denken dat dieren werken. De stelling is deste moeilijker, zo leert Jocelyne, omdat ze alleen zou opgaan voor plekken waar werken in de zin van uitbuiten nu juist domineert. Met andere woorden, het werk dat dieren verrichten is onzichtbaar behalve daar waar mensen en dieren ernstig worden misbruikt.

Inderdaad, plekken waar de vraag of dieren werken zich onder woorden laat brengen, daar waar ze het overduidelijk doen, zijn de ergste. Oorden waar veehouderij wordt opgevat als productie, de industriële veehouderij. Jocelyne Porcher verklaart deze klaarblijkelijke paradox: de industriële veehouderij is de plek waar de dieren zozeer verwijderd en beroofd zijn van hun eigen wereld, dat hun ‘gedrag heel scherp laat zien dat het deel uitmaakt van een werkrelatie’. Mensen en dieren zijn verwickeld in een systeem van concurrentie en van ‘productie tot elke prijs’. Het systeem werkt in de hand dat het dier als een arbeider wordt beschouwd: ‘het moet zijn werk doen’, het wordt gestraft wanneer men van oordeel is dat het zijn werk verprutst (als een zeug haar biggen doodrukt, bijvoorbeeld). Vooral in de intensieve varkenshouderij zijn de arbeiders in deze systemen hun werk gaan beschouwen als personeelsmanagement; deze uitdrukking wordt weinig gebezigd, maar impliciet wordt dit voortdurend opgeroepen. Er worden productieve en niet-productieve zeugen geselecteerd, bij de dieren wordt

geverifieerd of ze het vermogen hebben om de verwachte productie te halen. Het feit dat de veehouder zich opwerpt als een soort ‘algemeen directeur van dierlijke hulpbronnen’, schrijft ze, ‘laat zien dat de managementgedachte wijdverbreid is en dat ze een steeds belangrijker plaats inneemt binnen de dierproductieketens’ (🐷 Kilogram). Het dier neemt voortaan de plaats in van een soort vaag, ultraflexibel, vernietigbaar subproletariaat dat is overgeleverd aan de willekeur van anderen. De typische tendens van de industrialisatie om zo veel mogelijk zonder levende arbeidskrachten te werken — die duurder zijn en altijd fouten kunnen maken — is vooral terug te zien in het gebruik van schoonmaakrobots die mensen vervangen en robotvarkensberen die bronstige vrouwtjes opsporen.

In veehouderijen waar dieren goed behandeld worden, lijkt het daarentegen veel lastiger om aan te tonen dat ze kunnen werken. Natuurlijk, in de loop van het onderzoek, na enige aandring van Porcher, zeggen sommigen uiteindelijk dat ‘als je het van die kant bekijkt’ je wel degelijk kunt denken dat dieren werken. Het kost tijd en vraagt dat er serieus wordt ingegaan op homoniemen, het vereist dat aan anekdoten meerdere betekenissen worden toegekend. Het is een experiment dat ook weerspiegelt dat het beslist geen waarheid als een koe is dat dieren werken. Jocelyne Porcher besloot dan ook om zich aan deze waarheid te wijden, om te proberen het werk waarneembaar te maken. Ze veranderde de opzet van haar proef. Ze ging de koeien bestuderen.

De ethologie leerde ons dat bepaalde vragen alleen maar kunnen worden beantwoord wanneer er concrete omstandigheden worden gecreëerd waarin deze vragen niet alleen kunnen worden gesteld, maar de vragenstellers ook ontvankelijk worden voor het antwoord, omstandigheden waarin ze het antwoord begrijpen wanneer het opduikt. Samen met een van haar studenten heeft Jocelyne Porcher langdurig

een kudde koeien in een stal geobserveerd en gefilmd. Ze noteerde alle momenten waarop de koeien initiatief moesten nemen, regels moesten respecteren, moesten samenwerken met de veehouder, moesten anticiperen op zijn handelingen om hem zijn werk te laten doen. Ze besteedde ook aandacht aan de listen die de koeien verzonnen om de rust te bewaren, aan beleefheidsmanoeuvres, aan het elkaar schoonhouden, aan het laten voorgaan van een soortgenote.

Welnu, wat voor haar zichtbaar werd was de eigenlijke reden waarom het werk onzichtbaar was: het werk wordt alleen maar waarneembaar wanneer de koeien zich verzetten, wanneer ze weigeren mee te werken, precies omdat dit verzet laat zien dat wanneer alles soepel verloopt de koeien daar actief aan hebben bijgedragen. Als alles van een leien dakje gaat, is het werk namelijk onzichtbaar. Wanneer de koeien rustig naar de melkrobot kuieren, elkaar niet verdringen, de orde in de doorloop respecteren, van de robot weglopen zodra de melkmachine is gestopt, opzijaan zodat de veehouder de stal kan schoonmaken — wanneer ze een gebod netjes opvolgen —, wanneer ze doen wat nodig is om alles zonder strubbelingen te laten verlopen, blijkt daar voor ons niet uit dat ze bereid zijn om te doen wat er van ze wordt verwacht. Het ziet er allemaal uit alsof het functioneert, alsof er een *automatische* gehoorzaamheid heerst (het woord zegt precies wat het wil zeggen), alles verloopt automatisch. Alleen wanneer de orde is verstoord door conflicten worden we ons bewust van de situaties waarin alles functioneert, of eigenlijk vertolken we die anders, bijvoorbeeld op het moment dat de koeien aan de beurt zijn bij de melkmachine, of wanneer ze niet opzijaan als er schoongemaakt moet worden, of als ze ergens anders heen gaan dan er van ze gevraagd wordt, wanneer ze wegduiken, of gewoon treuzelen, kortom, wanneer ze zich verzetten. Alles functioneert omdat ze alles hebben gedaan om het te laten functioneren. Conflictloze

momenten hebben dan niets natuurlijk, vanzelfsprekends of automatisch meer, ze vragen van koeien dat ze de kalmte bewaren, waarbij ze compromissen sluiten, elkaar schoonhouden, beleefdheidsgebaren uitwisselen.

Hoewel er belangrijke verschillen zijn, heeft socioloog Jérôme Michalon iets vergelijkbaars vastgesteld bij honden en paarden die als therapie-assistent optreden bij mensen die problemen hebben. Deze dieren maken een passieve indruk, alsof ze 'het laten gebeuren', maar wanneer er zich moeilijkheden voordoen, wanneer ze 'reageren', wordt duidelijk dat de samenwerking gebaseerd is op een uitzonderlijk vermogen om niet te reageren, om actief terughoudend te zijn en zich vastberaden 'in te houden', allemaal zonder dat dit waarneembaar is, omdat ze juist een 'vanzelfsprekende' houding aannemen.

Bij Jocelyne's waarnemingen bevestigt alles wat vanzelf leek te gaan dat er juist veel werk wordt gestoken in het teamwork met de veehouder, *onzichtbaar* werk. Alleen door aandacht te besteden aan de talloze manieren waarop koeien zich verzetten tegen de veehouder, de regels omzeilen of overschrijden, treuzelen of het tegendeel doen van wat er van ze verwacht wordt, hebben de twee onderzoeksters duidelijk kunnen zien dat de koeien precies begrijpen wat ze moeten doen en dat ze zich actief inzetten voor het werk. Met andere woorden, bij 'kwade wil' doemen wil en goede wil als tegendeel op; in weerspanning wordt de samenwerking zichtbaar, In de vermeende vergissing of het geveinsde onbegrip komt de praktische schranderheid tevoorschijn, is er sprake van collectieve intelligentie. Het werk is onzichtbaar wanneer alles op rolletjes loopt of, om het anders te zeggen, wanneer alles op rolletjes loopt wordt de weerslag van het feit dat alles functioneert onzichtbaar. De koeien veinzen, doen alsof ze het niet begrijpen, weigeren het ritme dat ze opgelegd krijgen, testen hoever ze kunnen gaan en dat doen

ze om hun eigen redenen, maar dat zijn redenen waarvan het tegendeel zichtbaar maakt dat ze weloverwogen meedoen aan het teamwork. Ik moet hierbij denken aan een opmerking van Vicki Hearne die honden en paarden traint en filosofe werd. Ze wierp de vraag op waarom honden de stok die ze terugbrengen altijd een paar meter van de plek waar je staat te wachten neerleggen. Het is, zei ze, een manier om de grenzen aan te geven van het menselijk gezag dat de hond bereid is te accepteren. Een bijna wiskundige maatstaf die ons eraan herinnert dat ‘niet alles vanzelf spreekt’.

Wat verandert er voor koeien wanneer zichtbaar wordt gemaakt dat ze actief in teamwork investeren? Deze vraag wordt anders geformuleerd en beantwoord wanneer we menen dat veehouders en koeien arbeidsomstandigheden delen — in navolging van Donna Haraway zouden we kunnen stellen dat dit ook voor laboratoriumdieren geldt. Het vereist dat we geloven dat dieren en mensen met elkaar verbonden zijn in dat wat ze samen beleven en waarin ze samen vormgeven aan hun identiteiten. Dat dwingt ons na te denken over de manier waarop ze elkaar gehoor geven, hoe ze verantwoordelijk zijn in hun relatie — verantwoordelijk niet in de zin dat ze verantwoordelijk zijn voor de oorzaken, maar dat ze elkaar gehoor geven in de gevolgen, en dat hun antwoorden in de gevolgen tot uitdrukking komen. Als de dieren niet meewerken, kan het werk niet worden gedaan. Het is dus niet zo dat de dieren ‘reageren’ — alleen wie niet in staat is iets anders te zien dan automaten, ziet de dieren reageren. Door deze verschuiving is het dier eigenlijk geen slachtoffer meer, want slachtoffer zijn vereist alweer dat het dier passief is. Met alle consequenties van dien, met name dat een slachtoffer nauwelijks nieuwsgierigheid opwekt. Het is zonneklaar dat de koeien van Jocelyne Porcher veel meer nieuwsgierigheid opwekken dan wanneer ze als slachtoffers waren behandeld, ze zijn levendiger, meer aan-

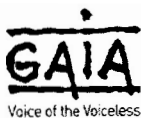
wezig en roepen meer vragen op. Ze zijn interessant voor ons en wellicht ook voor de veehouder. Een koe die willens en wetens ongehoorzaam is, is in een heel andere relatie verwickeld dan een koe die iets ongewoons doet omdat ze een dom beest is en er niks van begrepen heeft. Een koe die haar werk doet, zet zich heel anders in dan een koe die gebukt gaat onder het juk van de veehouder.

Het onderzoek van Porcher bevestigt dat koeien meedoen aan het werk, maar kunnen we in die zin ook zeggen dat ze werken? Kunnen we bevestigen, zo vraagt ze, dat 'ze een subjectief belang hebben bij het werk'? Vergroot het werk hun gevoeligheid, hun intelligentie, hun vermogen om het leven te ervaren? Deze vraag vereist dat er een verschil wordt aangebracht tussen de omstandigheden waarin het werk alleen zichtbaar wordt door de dwang en die waarin de dieren 'hun duit in het zakje doen' en het werk onzichtbaar wordt. Om dit onderscheid te maken en te verhelderen wat het kenmerk is van situaties waarin mensen en dieren samenwerken, pakt Porcher de theorieën van Christophe Dejours weer op en geeft er een originele wending aan.

Voor mensen, zo werpt Dejours op, brengt werk plezier en draagt het bij aan de vorming van onze identiteit omdat het een bron van erkenning is. Dejours werkt dit uit aan de hand van twee maatstaven: het 'nut' van het werk, dat wordt beoordeeld door degenen die er baat bij hebben, klanten en gebruikers, en de 'schoonheid' ervan, werk dat goed gedaan is, een kwalificatie die collega's eraan geven. Aan deze maatstaven moet volgens Porcher een derde worden toegevoegd, namelijk het werk als verbindende factor. Het is wat de dieren van het werk vinden, zoals de veehouders dat waarnemen, het is hoe de dieren zelf het werk beoordelen. Het heeft geen betrekking op werk dat verricht is of op productieresultaten, maar op hoe het werk wordt gedaan. Deze maatstaf vormt de kern van de relatie met de veehouder, het

is een wederzijds oordeel waarin de veehouder en zijn dieren zich kunnen herkennen. Hierin tekent zich het contrast af tussen de verschillende omstandigheden, tussen het dodelijke werk in de veehouderijen waarin iedereen lijdt en identiteiten worden vernietigd, en de plekken waar mensen en dieren dingen delen, samen iets bereiken. Hoe de band of de gezamenlijke leefomstandigheden worden beoordeeld, maakt het verschil tussen vervreemdend werk en opbouwend werk, zelfs in situaties waarin tussen veehouders en hun dieren een volstrekte asymmetrie bestaat.

En nu moeten we nog geschiedenis schrijven, geschiedenis herscheppen op een manier die betekenis geeft aan het heden en zicht biedt op een betere toekomst. Geen idyllische geschiedenis van een vervlogen gouden tijd, maar een geschiedenis die verlangen opwekt naar wat mogelijk is, die de verbeelding ontvankelijk maakt voor wat onvoorspelbaar en verrassend is, een geschiedenis die de wens oproept dat ze zich voortzet. Jocelyne Porcher geeft daartoe de aanzet in de allerlaatste zinnen van haar boek waarin ze een herinnering deelt uit de tijd waarin ze zelf geiten hield: 'Het werk was de plek waar we elkaar onverwacht ontmoetten, waar we met elkaar in contact konden komen, ondanks dat we behoorden tot verschillende soorten die elkaar voor het neolithicum en zelfs voor de neanderthalers zogenaamd niets te zeggen hadden of samen te doen hadden.' Daarmee is alles gezegd, en ook nog helemaal niets.

Dit boek kwam tot stand met steun van het
Barth-Misset Fonds, GAIA en Stichting Dier&Recht

© 2022 Vinciane Despret | Uitgeverij Noordboek

Originele titel *Que diraient les animaux, si... on leur posait
les bonnes questions?*

© Editions La Découverte, Parijs, 2012, 2014

Vertaling Mieke van Hemert & Alice Teekman
Correcties Erick Vermeulen
Boekverzorging René van der Vooren

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave
mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een
geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt
in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch,
mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige
andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toe-
stemming van Uitgeverij Noordboek, Postbus 234,
8400 AE Gorredijk, Nederland — info@noordboek.nl.

ISBN 978 90 5615 819 4 | NUR 730

Noordboek is onderdeel van
20 leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.noordboek.nl

notes:

notes:

ily cere- cahiers is a collection of texts (fragments). it is a branch of the collective *it is part of an ensemble*. these texts function as starting points for dialogues within our practice. we also love to share them with guests and visitors of our projects.

the first copy of *ily cere- cahier 8* was printed in september 2023

1	the artist as producer in times of crisis	okwui enwezor
2	the carrier bag theory of fiction	ursula k. le guin
3	arts of noticing	anna lowenhaupt tsing
4	whatever & bartleby	giorgio agamben
5	notes toward a politics of location	adrienne rich
6	the intimacy of strangers	merlin sheldrake
7	the zero world	achille mbembe
8	why do we say that cows don't do anything?	vinciane despret
9	nautonomat operating manual	raqs media collective
10	on plants, or the origin of our world	emanuele cocchia
11	hydrofeminism: or, on becoming a body of water	astrida neimanis
12	the gift and the given	eduardo viveiros de castro
13	the three figures of geontology	elizabeth a. povinelli
14	what lies beneath	george monbiot

www.ilycere-cahiers.com

www.itispartofanensemble.com

www.naipattaofficial.com

